

EKSKOMUNIKA

§ 1. Pojęcie i podział ekskomuniki

I. Pojęcie ekskomuniki

1. Nazwa

a) Słowo „*ekskomunika*” pochodzi od wyrazu łacińskiego „*excommunicatio*”, którym to terminem, od wyjaśnienia udzielonego przez Innocentego III (1198—1216), określano w Kościele jedną z cenzur kościelnych¹. Wyrażeniem tym posługiwano się i w poprzednich wiekach, na oznaczenie jednej z najcięższych kar kościelnych, jaką jest wykluczenie ze współuczestnictwa z wiernymi w społeczności chrześcijańskiej. Zaznaczyć należy, że w pierwszych wiekach Kościoła, na oznaczenie wyżej wymienionej kary używano także określeń: „*exilium*”, „*exterminatio*”², a więc terminologia w pierwszych wiekach Kościoła nie była ustalona. Miała tu zastosowanie szeroka różnorodność nazw. Niemniej jednak łatwo ustalić, że te różne terminy odnoszą się do tej samej kary, jaką jest wykluczenie ze współuczestnictwa z wiernymi w społeczności chrześcijańskiej³.

¹ Por. c. 20, X, V, 40: „*Quaerenti quid per censuram eccles'asticam debeat intelligi, cum huius-modi clausulam in nostris litteris apponimus, respondemus, quod per eam non solum interdicti sed suspensionis et excommunicationis sententiae valeat intelligi...*”.

² Por. S e r i s k i P., *Poenae in iure bysantino ecclesiastico, ab initiis ad saeculum XI* (1054), Romae 1941, 77—86.

³ Por. W e n z F., *Jus decretalium*, Prati 1913, VI, 187, n. 179; W e r n z F. — V i d a l P., *Jus canonicum*, Romae 1954, VII, 293, n. 268; K o b e r F., *Der Kirchenbann*, Tuebingen 1863, 52.

b) Poza słowem „ekskomunika” spotykamy się już w pierwszych wiekach Kościoła z terminem „anathema”. Wyrażenie to zapożyczone zostało z Pisma św. Starego Testamentu⁴ i znalazło szerokie zastosowanie w sądownictwie kościelnym (*in foro ecclesiastico*)⁵. Często określeniem tym posługiwano się na oznaczenie całkowitego pozbawienia współuczestnictwa

⁴ Por. *Księgi Mojżeszowe — Księga liczb*, XXI, 3: „I wysłuchał Pan prośby Izraela i wydał Chananejczyków, a Izrael ich wyciął i zrównał z ziemią ich miasta, i nadał onemu nazwę Horma, to jest święta zagłada”. Horma — czyli klątwa, a raczej miejsce klątwą obłożone i wskutek tego w perzynę obrócone. Słowo „anathema” oznacza także dar Bogu złożony i wykluczony ze wspólnego użycia. Por. *Judyt*, 16, 24; *Jos.* 6, 16; *Gal.* I, 8—9: „Ale choćbyśmy i my albo nawet anioł z nieba głosił wam coś ponadto, cośmy wam głosili — niech będzie przeklęty. Jakom powiedział przedtem, tak i teraz mówię: gdyby wam ktokolwiek głosił ewangelię inną od tej, którąście otrzymali — niech będzie przeklęty”.

⁵ Por. *Symb. Nicaen.* a. 325; *Conc. Gangr.* a. 326—370; *Wernz F.*, *Jus decretalium*, Prati 1913, VI, 187, dop. 193; *Roberti F.*, *De delictis et poenis*, Romae 1944, Vol I, Pars II, 375, dop. 6; *Contea C. Coronata M.*, *Institutiones iuris canonici*, Taurini-Romae 1955, ed. 4, IV, 203, n. 1768; *Jombart E.*, *Excommunication*, *Dictionnaire de droit canonique*, Paris 1951, V, Fasc. XXVII, col. 616; *Wernz F. — Vidal P.*, *Jus canonicum*, Romae 1951, ed. 2, VII, 293, 294, n. 268; *Kober F.*, *Der Kirchenbann*, Tuebingen 1863, ed. 2, 52; *Vermeersch A. — Creusen J.*, *Epitome juris canonici*, Mechliniae-Romae 1946, ed. 6, III, 276, 277, n. 459; *Cappello F.*, *De censuris*, Taurini-Romae 1950, ed. 4, 130, n. 140; *Pellé P.*, *Le droit penal de l'Eglise*, Paris 1939, 130, n. 85; *Legam M.*, *Praelectiones in textum iuris canonici, De delictis et poenis*, Romae 1910, 218, n. 157; *Hefele C. J.*, *Concilien geschichte*, Freiburg im Breisgau 1856, I, 791; *Devoti J.*, *Institutionum canonicarum libri 4*, Romae 1846, lib. IV, tit. 18, § 7; *Hinschius P.*, *System des katholischen Kirchenrechts*, Berlin 1869—1897, V, 9, dop. 2; *Suarez F.*, *De censuris*, Moguntiae 1606, disp. VIII, sect. 1, n. 1; *Reiffenstuel A.*, *Jus canonicum*, Monachii 1714, lib. V, tit. 39, n. 47, 48; *Hollweck J.*, *Die kirchlichen Strafgesetze*, Mainz 1899, 114; *Seriski P.*, *Poenae in iure bysantino ecclesiastico, ab initiis ad saeculum XI (1054)*, 77—82; *De Meester A.*, *Juris canonici et Juris canonico-civilis compendium*, Brugis 1928, III, 190, n. 1754; *Eichmann E.*, *Das Strafrecht des Codex Juris Canonici*, Paderborn 1920, 90.

z wiernymi, podczas gdy słowo ekskomunika miało oznaczać częściowe pozbawienie tegoż.

Wyrazem tego jest zarządzenie papieża *Jana VII* z roku 878, w którym tenże papież zaznacza, że sprawca przestępstwa może być karany nie tylko *ekskomuniką*, która częściowo pozbawia współuczestnictwa z wiernymi, ale także *anathemą*, która stanowi całkowite pozbawienie tegoż⁶. Podobnie postanawia papież *Celestyn III* odnośnie deponowanego kapłana: jeśli deponowany kapłan jest niepoprawny wówczas winien być karany *ekskomuniką*, w wypadku dalszego upor *anathemą*⁷. Przepis zamieszczony przez *Gracjana* w c. 4, C. XI, qu. 3 rozróżnia także między *ekskomuniką* a *anathemą*, podając przyczyny wymiaru tychże kar. Ekskomuniką nie może karać żaden biskup bez uprzedniego stwierdzenia popełnienia przestępstwa, *anathemą* natomiast bez zgody arcybiskupa lub współbiskupów. Jaką rację wysuwa się argument, że *anathema* jest przyrównana karze śmierci, która to kara może być wymierzona tylko za ciężkie przestępstwo i tylko tym przestępcem, którzy w żaden inny sposób nie dadzą się poprawić⁸. Na różnicę, jaką ongiś upatrywano między *ekskomuniką* a *anathemą*, wskazuje także papież *Benedykt XIV*, wyrażając się w ten sposób: wszyscy uczeni mężowie wiedzą, że ongiś były trzy rodzaje ekskomuniki większej: pierwszy nosił nazwę zwykłej ekskomuniki, drugi — *anathemy* a trzeci *maranathy*⁹.

⁶ Por. c. 12, C. III, q. 4: „...non solum excommunicatione, quae a fraterna societate separat, sed etiam anathemate, quod ab ipso corpore Christi (quod est Ecclesia) recidit”.

⁷ Por. c. 10, X, II, 1: „...si depositus (clericus) incorrigibilis fuerit, excommunicari debet, deinde, contumacia crescente anathematis mucrone feriri”.

⁸ Por. c. 41, C. XI, q. 3: „Nemo episcoporum quemlibet sine certa et manifesta peccati causa communione priuet ecclesiastica. Sub anathemate autem sine conscientia archiepiscopi, aut coepiscoporum nullum praesumat ponere, nisi unde canonica docet auctoritas, quia anathema eterna est mortis dampnatio, et non nisi pro mortali debet imponi crimine, et illis qui aliter non poterint corrigi”.

⁹ Por. *B e n d i c t u s XIV, De synodo dioeciesana, Romae 1748, lib. X, c. I, n. 7*: „Norunt omnes viri docti tres olim fuisse species excommunicationis maioris: prima dicebatur excommunicatio simplex,

Pomimo przeciwstawienia w niektórych źródłach prawa ekskomuniki anathemie w Kościele Zachodnim, aż do Soboru Trydenckiego, oba te określenia używane są na oznaczenie jednej i tej samej kary. Sobór Trydencki nie wprowadza tu także żadnego rozróżnienia, a mając na myśli karę wykluczenia ze współuczestnictwa z wiernymi używa terminu *ekskomunika* lub *anathema*¹⁰. Stąd przeciwstawienia *ekskomuniki anathemie*, z jakimi spotykamy się począwszy od VI wieku w niektórych źródłach prawa, a o których wyżej była już mowa, są pozorne a nie istotne.

Z tej racji, jeśli w starożytnych kanonach przed Zbiorem Grzegorza IX znajdziemy przeciwstawienie ekskomuniki anathemie, to pod słowem ekskomunika należy rozumieć ekskomunikę mniejszą, a pod wyrażeniem anathema — ekskomunikę większą¹¹.

Od czasu, gdy papież Grzegorz IX wyjaśnił, że przez ter-

altera anathema, tertia maranatha". K o b e r F., *Der Kirchenbann*, Tuebingen 1863, 32 sq.; C a p p e l l o F., *De censuris*, Taurini-Romae 1950, 134, n. 142; C h e l o d i J., *Jus poenale et ordo procedendi in iudiciis criminalibus iuxta Codicem iuris canonici*, Tridenti 1933, ed. 3, n. 38; S o l e I., *De delictis et poenis*, Romae 1920, 147, 148, nn. 207, 208; B e r u t t i Ch., *Institutiones iuris canonici*, Taurini-Romae 1938, V., *De delictis et poenis*, 166—169, n. 61; T o r q u e b i a u P. — N a z R. — D e C l e r q C. — J o m b a r t E., *Traité de droit canonique*, Paris 1954, IV, 652, 653, n. 1030; O p i e l i ń s k i J., *O cenzurach kościelnych z uwzględnieniem najświeższych dekretów Stolicy św.*, Poznań 1894, 178, n. 126; B ą c z k o w i c z F. — B a r o n J., *Prawo kanoniczne*, Kraków 1933, II, 575; F e r r a r i s L., *Prompta bibliotheca canonico-iuridica etc.*, Parisiis 1883, III, col. 853, 854.

¹⁰ Por. *Canones et decreta Concilii Tridentini*, edidit Richter Aemilius Ludovicus, Lipsiae 1853, ses. XXV, cap. 3 de ref.: „Quamvis excommunicationis gladius anathematis mucrone ferire poterit”. S u a r e z F., *De censuris*, disp. VIII, sect. 2, n. 2, 6; D e v o t i J., *Institutionum canonicarum libri IV*, Bassani 1857, ed. 6, lib. IV, tit. 18, § 7; H i n s c h i u s P., *Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten in Deutschland*, Berlin 1895, V, 9, dop. 2.

¹¹ Por. K o b e r F., *Der Kirchenbann*, 38; H i n s c h i u s P., *Das Kirchenrecht der Katoliken...*, V, 7; S u a r e z F., *De censuris*, dips. VIII, sect. 2, n. 9; W e r n z F., *Jus decretalium*, VI, 188, n. 179; W e r n z F. — V i d a l P., *Jus canonicum*, VII, 294, n. 268.

min ekskomunika należy zawsze rozumieć ekskomunikę większą¹², to w wypadku przeciwstawienia w źródłach prawa słowa ekskomunika — anathema, pod wyrażeniem anathema należy rozumieć uroczyste nałożenie ekskomuniki przez biskupa na sprawcę popełniającego cięższe przestępstwa; pod terminem ekskomunika — zwykle wymierzenie ekskomuniki większej przez sędziego bez przestrzegania specjalnych formalności (solemnitates), poza przepisami wymaganymi do prawidłowego wydania wyroku oraz nałożenia tejże kary, jakimi są: wymóg wydania wyroku na piśmie, uzasadnienie wymiaru kary, odczytanie i wręczenie wyroku skazanemu. Z powyższego widać, że w *Dekretach* nie zachodzi istotna różnica między ekskomuniką a anathemą. Są to tylko różne wyrażenia na oznaczenie jednej i tej samej kary, to jest ekskomuniki większej. Podział więc ekskomuniki większej na ekskomunikę i anathemę nie jest istotny, ale drugorzędny (accidentalis); wpływa on jedynie z formy, w jakiej ta jest wymierzona¹³.

¹² Por. c. 59, X, V, 39: „Si quem sub forma verborum „illum excommunico”, vel simili, a iudice suo excommunicari contigat, dicendum est, eum tantum minori, quae a perceptione sacramentorum, sed etiam maiori excommunicatione, quae a communione fidelium separat, esse ligatum”. Por. c. 10, X, V, 27: „Si celebrat minori excommunicatione ligatus, licet graviter peccet, nullius tamen notam irregularitatis incurrit, nec eligere prohibetur, vel ea, quae ratione iurisdictionis sibi competunt, exercere. Si tamen scienter talis electus fuerit, eius electio est irritanda pro eo, quod ad susceptionem eorum eligitur, a quorum perceptione a sanctis Patribus est privatus. Peccata autem conferendo ecclesiastica sacramenta; sed ab eo collata virtutis non carent effectu, quum non videatur a collatione, sed participatione sacramentorum, quae in sola consistit perceptione, remotus; dummodo non in contemptum ecclesiasticae disciplinae, videlicet contra prohibitionem superioris, communioni excommunicatorum pertinaciter se ingesserit, in quo casu est anathemate feriendus”.

¹³ Por. c. 106, C. X, q. 3: „Debent duodecim sacerdotes episcopum circumstare, et lucernas ardentes in manibus tenere, quas in conclusione anathematis vel excommunicationis proicere debent in terram et conculcare pedibus; deinde epistola per parrochias mittatur, continens excommunicatorum nomina et causam excommunicationis”; c. 10, X, II, 1: „... Consultationi tuae taliter respondemus, quod, si clericus in quocumque ordine constitutus in furto, vel homicidio, vel periurio, seu

Do tej myśli wyrażonej już w dawnym prawie, nawiązuje obecnie *Kodeks prawa kan. w kan. 2257*, przewidując podwójną formę wymiaru ekskomuniki i zależnie od tej formy, określa ją, bądź to terminem „*ekskomunika*”, bądź — „*anathema*” (por. kan. 2257 § 2) ¹⁴.

alio mortali crimine fuerit deprehensus legitime atque convictus, ob ecclesistico iudice deponendus est. Qui si depositus incorrigibilis fuerit, excommunicari debet, deinde contumacia crescente anathematis mucrone feriri. Postmodum vero, si in profundum malorum veniens contempserit, quum ecclesia non habeat ultra quid faciat, ne possit esse ultra perditio plurimorum, per saecularem comprimendus est potestatem ita, quod ei deputetur exsilium, vel alia legitima poena inferatur”.
 S u a r e z F., *De censuris*, disp. VIII, sect. 2, n. 7, 8; sect. 3, n. 2, 3;
 W e r n z F., *Jus decretalium*, VI, 188, n. 179; H o l l w e c k J., *Die kirchlichen Strafgesetze*, 114; R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 376, n. 324; J o m b a r t E., *Excommunication*, w *Dictionnaire de droit canonique*, V, col. 616; c. 1, C. XXVI, q. 5: „Proinde praesenti decreto, ut, si quis ecclesiarum umquam titulos ponere siue in rustico siue in urbano praedio sua sponte praesumpserit, anathema sit. Et responderunt omnes: Anathema sit. § 1. Is autem, qui ecclesiae praeest, si hoc uel ipse fieri praeceperit, uel sine sua preceptione factum digna punire animadversione neglexerit, anathema sit. Et responderunt omnes: Anathema sit”; c. 2, C. XXIV, q. 2.

¹⁴ Por. kan. 2257 § 2: „Dicitur quoque anathema, praesertim si cum sollemnitatibus infligatur quae in Ponticali Romano describuntur”;
 B e n e d i c t u s XIV, *De synodo*, lib. X, c. 1, n. 7: „Simplex excommunicatio et anathema in hoc dumtaxat inter se differebant quod illa solo verbo profertur, anathema vero pronociaretur celebri quadam sollemnitate pluribusque adhibitis caeremoniis quae apte forent ad ostendendam perpetrati sceleris enormitatem”.

¹⁵ Por. c. 30, C. XXIII, q. 4: „Gulisarius patricius noster mandauit me ad se uenire pacifice pro quibusdam ecclesiasticis dispositionibus in palacium principis, et ad primum et ad secundum uelem retinuit omnem clerum et populum, qui mecum ueniebant, et nullum permisit introire, nisi me solum, et Vigilium diaconem nostrum. Me uero ut retento, et ante praedictam patriciam deducto, miserunt in exilium, in quo modo sustentor pane tribulationis et aqua angustiae. Ego tamen non dimisi, nec dimitto propterea officium meum, sed cum episcopis, quos congregare potui, eos, qui talia ergo me egerunt, anathematizauit, et una cum illis apostolica auctoritate statui, nullum umquam taliter decipiendum sicut deceptus sum, et, si aliquis deinceps ullum umquam episcoporum taliter deceperit, anathema maranatha fieret in conspectu Dei et sanctorum angelorum”.

c) Niekiedy źródła prawa¹⁵ oraz autorzy do słowa „*anathema*” dodają jeszcze „*maranatha*”, które to wyrażenie na pozór zdaje się oznaczać karę większą od ekskomuniki. W rzeczywistości i ta forma jest niczym innym, jak nałożeniem zwykłej ekskomuniki, a prawodawca, przez jej użycie, chce podkreślić specjalną złośliwość zbrodni, za którą ją wymierza¹⁶.

Forma ta nie stanowi specjalnego rodzaju ekskomuniki, ani jej nie zwiększa, to jest nic nie dodaje do kary ekskomuniki¹⁷. Aczkolwiek słowo hebrajskie „*maranatha*” dotyczy czasu przyszłego i oznacza „*donec Dominus redeat*”, czyli zdaje się pozostawiać przestępcę osądowi Bożemu i przekazywać go szatanowi, niemniej jednak nie należy tej formy kary rozumieć w tym sensie, jak to chcieli niektórzy autorzy, jakoby sprawca został wykluczony z Kościoła na zawsze (absolute), bez żadnej nadziei powrotu i pojednania się z Kościołem¹⁸. Przeciwnie i ta forma wskazuje, że sprawca pozostaje poza społecznością wiernych tak długo, jak długo się nie poprawi. Wynika to z pojęcia cenzury, do której zalicza się ekskomunika; trwanie każdej cenzury uzależnia się od woli sprawcy. Ekskomunika więc i w tej formie wymierzona nigdy nie zabrania pojednania się z Kościołem¹⁹.

Terminu „*anathema maranatha*” użył pierwszy św. Paweł²⁰,

¹⁶ Por. S u a r e z F., *De censuris*, disp. VIII, sect. 2, n. 7; H i n s c h i u s P., V, 8.

¹⁷ Por. W e r n z F., VI, 188, n. 179; R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 376, n. 324.

¹⁸ Por. K o b e r F., *Der Kirchenbann*, 47 sq.; B e n e d i c t u s XIV, *De synodo dioec.*, lib. X, cap. 1, n. 7.

¹⁹ Por. W e r n z - V i d a l, *Jus canonicum*, VII, 294, 295, n. 268; J o m b a r t E., *Excommunication*, w *Dictionnaire de droit canonique*, V, (Fascicule XXVII), Paris 1951, col. 616; C a p p e l l o F., *De censuris*, 133, 134, n. 142.

²⁰ Por. I Korynt. XVI, 22: „Jeśli kto nie miłuje Pana naszego Jezusa Chrystusa, niech będzie przeklęty. Maran Atha”. Por. Gal. L, 8—9: „Ale choćbyśmy i my albo nawet anioł z nieba głosił wam coś ponadto, cośmy wam głósili — niech będzie przeklęty. Jakom powiedział przedtem, tak i teraz mówię: gdyby wam ktokolwiek głosił ewangelię inną od tej, którąście otrzymali — niech będzie przeklęty”.

a za nim często Kościół posługiwał się tym wyrażeniem już w pierwszych wiekach. Papieżowi Siweryuszowi lub Sylwestrowi przypisuje się przepis, zamieszczony w Dekrecie Gracjana, w myśl którego, ten kto czynnie znieważy biskupa jest karany „*anathema maranatha*” w obliczu Boga i świętych²¹. Wyrażenia tego używają Ojcowie Kościoła oraz IV synod Toletański w r. 633, ekskomunikujący tych, którzy sprzysięgli się przeciw królestwu i królowi. Podobnie postępuje XVI synod Toletański w r. 693, jak to wskazuje papież Benedykt XIV²².

d) Już w pierwszych wiekach Kościoła synody i sobory posługują się terminem „*anathema*” do tych, których za zaprzeczanie dogmatom wiary wyłączają z Kościoła, czyli do heretyków. Papież Damazy I na synodzie rzymskim w roku 380 używa formuły: „*Anathematizamus eos qui Si quis non dixerit... anathema sit*”²³. Papież Felix II zabrania utrzymywać stosunki z ekskomunikowanym pod sankcją *anathemy*²⁴. Przy zastosowaniu tejże formuły byli ekskomunikowani: Ariusz, Eunomiusz, Focjusz. I sobór Konstantynopolitański,

²¹ Por. c. 30, C. XXIII, q. 4: „...anathema maranatha fieret in conspectu Dei et sanctorum angelorum”.

²² Por. c. 75, conc. Tolet. IV (a. 633), Mansi; c. 10, conc. Tolet. XVI (a. 693); c. 13, conc. Troleiens. (a. 909). B e n e d i c t u s XIV, *De synodo dioec.*, lib. X, cap. 1, n. 7; S u a r e z F., *De censuris*, disp. VIII, sect., n. 7; L e g a M., *Praelectiones de iudiciis ecclesiasticis*, Romae 1899, III, 202, 203, n. 136; L e g a M., *De delictis et poenis*, Romae 1910, 218, n. 157.

²³ Por. J o m b a r t E., *Excommunication*, w *Dictionnaire de droit canonique*, V, (Fasc. XXVII), col. 617; S e r i s k i P., *Poenae in iure bysantino ecclesistico*, 84. Od 843 r. w Konstantynopolu używa się tej formy przeciwko heretykom: ut quotannis solemni restitutarum imaginum die praelucentibus facibus a venerabili Dei Genitricis Blacher-narum sede ad divinum celeberrimumque sapientiae templum venirent dictumque in eos anathema ob eorum in sacras imagines odium suis ipsis auribus audirent. Quod in multos annos servatum est ac quoad illi vitae superstites fuerunt”. Constantinus VI Porphyrogenitus (Theophanas Continuatus) 1. IV. PG. 109, 173—175.

²⁴ Por. M i g n e, P. L., 58, 934: Qui cum eo „communicaverit, anathema sit, sancto spiritu exsequente”.

w r. 381, nakazuje stosować formułę „*anathema*” przy wykluczeniu heretyków ze współczestnictwa z wiernymi²⁵. Jan III na synodzie w Braga w r. 561 poleca tą samą formę; anatematyzowani byli: pryscylianie i gnostycy, a specjalnie Pryscylian, Paweł z Samosaty, Cerdon, Marcion²⁶. Posługuje się tym terminem sobór Trydencki²⁷ i Watykański²⁸, ujmując definicję wiary w formułę: „*Siquis dixerit anathema sit*”, „*Si quis negaverit anathema sit*”

2. Pochodzenie ekskomuniki

Należy odróżnić dwie kwestie: uprawnienia Kościoła do stosowania kary wykluczenia, którą się określa mianem — ekskomuniki, od samej kary ekskomuniki.

Co się tyczy pierwszego zagadnienia, to jest uprawnienia Kościoła do wykluczenia z niego niegodnych członków, jest ono pochodzenia Boskiego²⁹. Opiera się bowiem na prawie naturalnym i pozytywnym Boskim³⁰.

²⁵ Por. D e n z i n g e r - B a n n w a r t, *Enchiridion*..., n. 58—80, 85.

²⁶ Por. D e n z i n g e r - B e n n w a r t, n. 232 sq.

²⁷ Por. jak wyżej, n. 811 sq.

²⁸ Por. jak wyżej, n. 1801 sq.; R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 375—378, n. 324; W e r n z F., *Jus decretalium*, VI, 187, 188, n. 179; C a p p e l l o F., *De censuris*, 133, 134, n. 142; K o b e r F., *Der Kirchenbann*, n. 37 sq.; D e v o t i I., lib. IV, tit. 12, n. 7; S e r i s k i P., *Poenae in iure bysantimo ecclesiastico*, 65.

²⁹ Por. W e r n z F., VI, 192, n. 182: „*Dubium existere non potest, quin potestas infligendi excommunicationem ex natura rei omni societati propria ab ipso Christo Domino Ecclesiae etiam directe et positive collata sit*”. K o b e r F., *Der Kirchenbann*, 1 sq.

³⁰ Por. Mateusz, XVIII, 15—18: „Jeśliby zaś zgrzeszył przeciwko tobie brat twój, idź a upomnij go w cztery oczy. I gdyby cię usłuchał, pozyskasz brata twego. Ale jeżeli ciebie nie usłucha, weźmij z sobą jeszcze jednego albo dwóch, aby na zeznaniu dwóch albo trzech świadków opierała się wszelka sprawa. A jeżeliby i ich nie usłuchał, powiedz Kościołowi. A jeżeliby i Kościoła nie usłuchał, niech ci będzie jako poganin i celnik. Zaprawdę powiadam wam, cokolwiek zwiążecie na ziemi, będzie związane i w niebiesiech, a cokolwiek rozwiążecie na ziemi, będzie rozwiązane i w niebiesiech”.

Jeśli natomiast chodzi o sankcję karną w postaci ekskomuniki to jest ona pochodzenia czysto kościelnego. Ogólnie przyjętym jest wśród kanonistów, że kary poprawcze czyli cenzury są ustanowione przez Kościół. Nie istnieje żadna cenzura, a więc także i ekskomunika, której powstanie uzasadnić by można prawem bożym i która przewidziana byłaby przez to prawo jako sankcja karna za ściśle określone przestępstwo³¹.

Kościół, przy wprowadzaniu ekskomuniki do swego ustawodawstwa karnego, kierował się, poza racjami czysto materialnymi, także zwyczajami narodów, wśród których się rozwijał. Odnośnie omawianej sankcji karnej dopatrzeć się można wpływu ustawodawstwa hebrajskiego. Nie można jednak wyciągnąć stąd wniosku, że ekskomunika kościelna wywodzi swoje pochodzenie od ekskomuniki Hebrajczyków i że na jej wzór ustanowiona została przez Kościół³². Jest ona tworem czysto kościelnym.

3. Pojęcie ekskomuniki

Określenie ekskomuniki podaje nam prawodawca w kanonie 2257 § 1: „*Excommunicatio est censura qua quis excluditur a communione fidelium cum effectibus qui in canonibus, qui sequuntur, enumerantur, quique separari nequeunt*”

Ekskomunika jest cenzurą, która ochrzczonego wyklucza ze współuczestnictwa z wiernymi i sprowadza prawem określone skutki, które są nierozdzielne³³.

³¹ Por. W e r n z - V i d a l, *Jus canonicum*, VII, 299, n. 271; J o m b a r t E., *Excommunication*, w *Dictionnaire de droit canonique*, V, col. 616; C a p p e l l o F., *De censuris*, 133, n. 142; C o r o n a t a M. C., *Institutiones iuris canonici*, IV, 203, n. 1768.

³² Por. K o b e r F., *Der Kirchenbann*, 2 sq.; H i n s c h i u s P., IV, 691, dop. 2, 3, 6.

³³ Dawne źródła prawa nie podają określenia ekskomuniki. Kanoniści przed Kodeksem prawa kanonicznego ekskomunikę określali w następujący sposób: W e r n z F., *Jus decretalium*, VI, 188, n. 180: „*Censura, qua quispiam separatur ab ecclesiastica communione fidelium*”. L e g a M., *De delictis et poenis*, 214, n. 154: „*Excommunicatio est censura, seu poena medicinalis, qua christianus graviter deliquens, contumax, excluditur a communione fidelium, ita ut prohibeatur ab usu bonorum*”

1. W określeniu prawodawca zaznacza, że ekskomunika jest cenzurą — *excommunicatio est censura* — stąd zastosowanie mają do niej przepisy dotyczące cenzur, a zawarte w kanonach 2241—2254.

2. „*Qua quis excluditur a communione fidelium cum effectibus qui in canonibus, qui sequuntur, enumerantur, quique separari nequeunt*” Słowa powyższe wskazują na istotę ekskomuniki. Jest nią wykluczenie ze współuczestnictwa z wiernymi, które sprowadza skutki wyraźnie przez prawo określone. O skutkach owych jest mowa w Kodeksie prawa kanonicznego w kanonach 2258—2267.

Podkreślić należy, że ekskomunika wyklucza ze współuczestnictwa z wiernymi, czyli zabrania wykonywania praw, nabytych z przynależności kościelnej. Nie wyłącza natomiast z Kościoła³⁴. Konsekwencją tego jest, że obowiązki, wynikłe z przyjętego chrztu, pozostają nietknięte i wobec tego ekskomunikowany zobowiązany jest zachowywać przepisy kościelne nie tylko nakazujące i zabraniające, lecz także karne oraz przestrzegać ustawy określane mianem „*leges irritantes et*

quorum fidelis et particeps, quatenus est membrum corporis visibilis cuius caput visibile est Romanus Pontifex”. S u a r e z F., *De censuris*, disp. VIII, sect. 1, n. 1: „*Excommunicatio est censura, qua quispiam separatur ab ecclesiastica communione fidelium*”. R e i f f e n s t u e l A., *Jus canonicum*, lib. V, tit. 39, n. 47: „*Excommunicatio juxta nominis ethimologiam idem est, ac extra communionem separatio. In proposito tamen sumitur pro censura ecclesiastica, qua quis a communione fidelium separatur*”. O p i e l i ń s k i J., *O cenzurach kościelnych*, 182, n. 126: „*Ekskomunika jest to cenzura, która ochrzczonego wyklucza ze społeczności wiernych i pozbawia go wszelkich duchowych i wszystkim wiernym wspólnych dóbr Kościoła. Excommunicatio est censura, qua homo baptisatus a communione fidelium excluditur, per privationem bonorum spiritualium, quibus fideles ad invicem communicant*”.

³⁴ Por. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 371, dop. 3: „*Plures doctores hoc ius separandi delinquentes a communione fidelium) vindicant Ecclesiae ex iure naturae, quo quaelibet societas pollet eiciendi socios noxios vel indignos. Quamvis hoc verum sit, bene notandum est excommunicatione quemlibet segregari a consortio fidelium, non expelli ab Ecclesia*”.

inhabilitantes”, a ponadto podlega przełożonym Kościoła³⁵.

Wykluczenie ze współuczestnictwa z wiernymi wymaga dokładniejszego wyjaśnienia samego współuczestnictwa, mianowicie na czym polega współuczestnictwo wiernych oraz zakres wykluczenia.

a. *Współuczestnictwo wiernych.* „Kościół jest ciałem mistycznym, którego głową jest Chrystus³⁶. Wierni przez wiarę, łaskę i miłość jednoczą się z Chrystusem i uczestniczą w Jego zasługach. Pomędzy poszczególnymi członkami Kościoła wojującego, cierpiącego i triumfującego istnieje również ścisła łączność; na tej właśnie podstawie jedni mogą uczestniczyć w dobrach duchownych drugich. Chrystus Pan jest fundamentem tej wspólności i uczestnictwa oraz podstawą tajemnicy świętych obcowania (communio sanctorum)³⁷

Członkowie Kościoła wojującego jednoczą się ze sobą w społeczności widzialnej i uczestniczą nie tylko w modlitwach, dobrych uczynkach, zasługach innych, lecz nadto w tych skarbach duchownych, które Chrystus Pan złożył w Kościele i jego pieczy i rozdawnictwu powierzył. Tymi dobrami są: Msza św., sakramenta św., nabożeństwa, obrzędy, odpusty, modlitwy Kościoła, władza święceń i jurysdykcji itd. Udział w tych dobrach stanowi ową wspólność, owe uczestnictwo, współuczestnictwo wiernych (communio seu communicatio fidelium)³⁸.

Współuczestnictwo w dobrach duchownych jest czysto wewnętrzne (communio interna), to jest w wierze, łasce, miłości, owocach Mszy św., w modlitwach, zasługach, bądź wewnętrzno-zewnętrzne czyli mieszane (communio mixta), a mianowicie w zewnętrznych czynnościach religijnych, wywołujących

³⁵ Co się tyczy kwestii przynależności do Kościoła oraz wynikłych stąd obowiązków apostatów, heretyków i schizmatyków; por. M i c h a e l s G., *Normae generales*, Parisiis—Tornaci—Romae 1949, I, 351—356.

³⁶ Por. I Kor., XII, 27: „Jesteście ciałem Chrystusowym”. Ef. I, 22: „Bóg... jego (Chrystusa) dał, by był głową nad wszystkim Kościołem”.

³⁷ Por. M o r a w s k i M., *Świętych obcowanie*, wyd. 2, Kraków 1923.

³⁸ B ą c z k o w i c z - B a r o n, *Prawo kanoniczne*, Kraków 1933, II, 575, 576, n. 918.

skutki wewnętrzne, np. w słuchaniu Mszy św., przyjmowaniu sakramentów świętych, nabożeństwach, pogrzebach. Określa się je także terminem „*communio in sacris*”

Wierni, jako członkowie społeczności świeckiej, łączą się także między sobą, czyli uczestniczą w rzeczach i sprawach świeckich. Stąd wspólność wiernych polega na uczestnictwie w rzeczach i sprawach duchownych, jak i świeckich ³⁹.

b. *Wykluczenie ze współuczestnictwa wiernych.* Wykluczenie ze współuczestnictwa wiernych polega na wyłączeniu ekskomunikowanego ze współuczestnictwa w dobrach duchownych mieszanych, to jest zewnętrzno-wewnętrznych, nie wyłącza natomiast od współuczestnictwa wewnętrznego, czyli nie pozbawia ono dóbr wewnętrznych. W pewnej mierze ekskomunika zabrania także i obcowania w sprawach świeckich.

Wykluczenie owo nie polega natomiast na zniesieniu istotnej zdolności należenia do wspólnoty chrześcijańskiej, jaką nabywa się przez chrzest ⁴⁰.

Uzasadnienia powyższej tezy dopatrywać się należy w tym, że dobra duchowne czysto wewnętrzne nie należą do zakresu administracji kościelnej. Kościół nad tymi dobrami nie ma władzy. Stąd łączności wewnętrznej z Kościołem (*cum anima Ecclesiae*), która polega na wierze, nadziei i miłości ekskomunika nie może pozbawiać. Sprawca, ukarany ekskomuniką za ciężkie przestępstwo, które suponuje istnienie grzechu

³⁹ Por. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 382, n. 325; W e r n z F., *Jus decretalium*, VI, 189, n. 180; O p i e l i ń s k i J., *O cenzurach kościelnych*, 178—182, nn. 125, 126; S o l e J., *De delictis et poenis*, Romae 1920, 145, 146, n. 205.

⁴⁰ Por. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 383, n. 325: „*Exclusio a communione fidelium descriptis bonis spiritualibus mixtis, non autem mere internis, privat; nec aufert radicalem capacitatem ad communionem baptismo acquisitam*” W e r n z F., *Jus decretalium*, VI, 189, n. 180: „*Porro excommunicatio non ita privat communionem fidelium ut tollat habilitatem radicalem ad illam communionem in charectere baptismali sitam, sed proxime privat usu communionis fidelium et iure ad licitum usum illius communionis*”. S u a r e z F., *De censuris*, disp. VIII, sect. 1, n. 3.

ciężkiego, aczkolwiek utracił łaskę uświęcającą, nie mniej jednak może ją odzyskać przez akt żalu doskonałego, jeszcze przed otrzymaniem abszolucji z tejże kary. Podobnie ekskomunikowany nie może być pozbawiony charakteru duchowego, jaki się uzyskuje przez chrzest, święcenia. Z tej racji nie traci władzy święceń, cnót, zasług.

Inaczej rzecz się przedstawia, gdy chodzi o współuczestnictwo zewnętrzno-wewnętrzne, czyli mieszane, w dobrach duchownych. Tego rodzaju dobra znajdują się w zakresie kompetencji Kościoła i tenże może tymi dobrami dysponować, a więc wykluczyć od współuczestnictwa w tych dobrach sprawcę. Wyraźnie tę myśl uwypuklało dawne prawo⁴¹. Znalazła ona potwierdzenie w stanowisku, zajęтым przez papieża Leona X w stosunku do 23 tezy Lutra⁴², jak też i w potępieniu 46 tezy synodu w Pistorii przez papieża Piusa VI. Uczestnicy tegoż synodu głosili, że skutki ekskomuniki są czysto zewnętrzne, ponieważ ekskomunika nie jest karą duchową, wiążącą i w niebie, obowiązującą w sumieniu, lecz tylko karą z natury swej pozbawiającą zewnętrznej łączności ze społecznością kościelną⁴³.

Współuczestnictwo w sprawach świeckich polega na braniu udziału w sprawach cywilnych, jakie przysługują wiernym, jako członkom społeczności świeckiej. O ile tego rodzaju sprawy dotyczą wiernych i mają pewną łączność z celem nadprzy-

⁴¹ Por. c. 6, C. XXIV, q. 1: „Utique quae in terra ligantur, in coelo ligantur, et quae solvantur in terra solvantur in coelo: quia cum excommunicat Ecclesia, in coelo ligantur excommunicatus; cum reconciliat Ecclesia, in coelo solvitur excommunicatus”.

⁴² „Excommunicationes sunt externae poenae, nec privant homines communibus spiritualibus Ecclesiae orationibus”, *Denziger, Enchiridion*, n. 647.

⁴³ „Propositio asserens, effectum excommunicationis exteriorem dumtaxat esse, quia tantummodo natura sua excludit ab exteriori communicatione Ecclesiae: quasi excommunicatio non sit poena spiritualis, ligans in coelo, animas obligans... falsa, pernicioza, in art. 23 Lutheri damnata, ad minus erronea”. *Denziger, Enchiridion*, n. 1409. Por. C a p p e l l o F., *De censuris*, 128, n. 138; R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars, II, 382, dop. 2.

rodzonym, to i one podlegają władzy Kościoła, przeto mogą być przedmiotem zakazu tegoż. Tym się tłumaczy, że Kościół zabrania obcowania wiernych z ekskomunikowanymi także i w rzeczach świeckich (kan. 2267)⁴⁴.

II. P o d z i a ł e k s k o m u n i k i

A. Dawne prawo

1. Ekskomunika w pierwszych wiekach Kościoła

W pierwszych wiekach działalności Kościoła ekskomunika była w swoim rodzaju jedyną, niepodzielną i najcięższą karą. Świadczy o tym przepis papieża Kaliksta I z roku 222, zamieszczony w Dekrecie Gracjana, w myśl którego ekskomunikowanych, bez względu na to jaką posiadali godność czy stano-

⁴⁴ Por. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars, II, 382, n. 325; W e r n z F., *Jus decretalium*, VI, 189, n. 180; S u a r e z F., *De censuris*, Disp. XV, sect. 1, n. 11; W e r n z - V i d a l, *Jus canonicum*, VII, 295, 296, n. 269; M. C. A C o r o n a t a, *Institutiones iuris canonici*, IV, 201, 202, n. 1768; C a p p e l l o F., *De censuris*, 127—129, n. 138; R e i f f e n s t u e l A., *Jus canonicum universum*, lib. V, tit. 39, n. 58, 73; S c h m a l z g r u b e r F., *Jus ecclesiasticum universum*, lib. V, tit. 39, n. 114, 126, 167; D' A n n i b a l e J., *Summula*, I, 108, dop. 2; n. 360; B a l l e r i n i - P a l m i e r i, *Opus theol. morale*, VII, n. 330; P i r h i n g E., *Jus canonicum universum*, lib. V, tit. 39, n. 12 sq.; H i l a r i u s a S e x t e n, *Tractatus de censuris ecclesiasticis*, 49; H o l l w e c k J., *Die kirchliche Strafgesetze*, 114—116, § 45; A u g u s t i n e Ch., *A Commentary on the new Code of canon law*, VIII, 171—173; C h e l o d i I., *Jus poenale*, 42—43, n. 38; D e M e e s t e r A., *Juris canonici et juris canonico-civilis compedium*, III, 190, n. 1754; S o l e J., *De delictis et poenis*, 145, 146, n. 205; J o m b a r t E., *Excommunication*, w *Dictionnaire de droit canonique*, V, fascicule XXVII, col. 615—617; T o r q u e b i a u, N a z, D e C l e r c q, J o m b a r t, *Traité de droit canonique*, IV, 652, n. 1031; B e r u t t i Ch., *Institutiones iuris canonici*, VI, 166, n. 61; L e g a M., *De delictis et poenis*, 214, n. 154; H y l a n d F., *Excommunication, its nature, historical development and effects*, Washington 1928, 11 sq.; P e l l é P., *Le droit pénal de l'Eglise*, 130, n. 85.

wisko, nie wolno było nikomu przyjąć, ani z nimi utrzymywać jakichkolwiek stosunków w sprawach tak duchownych, jak i doczesnych⁴⁵. Powyższy przepis wyraźnie wskazuje, że papież uważa ekskomunikę za najcięższą karę, a ponadto nie wspomina wcale o jakimś podziale ekskomuniki. Na tym stanowisku stoją także synody oraz Ojcowie Kościoła. Cyprian⁴⁶ określa ją mianem miecza duchowego, Tertulian⁴⁷ najwyższym wyrokiem przyszłego sądu — „*summum futuri iudicii praeiudicium*” Augustyn⁴⁸ uważa ją za karę nad którą nie ma większej i używa takiego porównania, że cięższą jest od ścięcia mieczem, spalenia na stosie lub wydania na pożarcie dzikim zwierzętom.

Ekskomunika jest uważana za najcięższą z sankcji kościelnych i w późniejszym ustawodawstwie kościelnym. Świadczy o tym choćby zarządzenie papieża Celestyna III (1191—1198)⁴⁹ odnośnie duchownych, popełniających przestępstwa: kradzieży, zabójstwa, krzywoprzysięstwa lub inne ciężkie zbrodnie. Po udowodnieniu wymienionych przestępstw papież nakazuje duchownych deponować. W wypadku dalszego trwania w złem — ekskomunikować, a przy braku poprawy obłożyć anathemą. Wymiaru tych kâr ma dokonać sędzia kościelny.

⁴⁵ Por. c. 17, C. XI, q. 3: „*Excommunicatos quoscumque a sacerdotibus nullus recipiat, nec cum eis in oratione aut cibo aut potu aut osculo communicet*”.

⁴⁶ Por. *Apologeticum*, c. 39.

⁴⁷ Por. *Homilia IV in Ep. ad Haebreos*; K o b e r F., *Der Kirchenbann*, 15.

⁴⁸ Por. *De correptione et gratia* 15: „*Gravius est quam si gladio periretur, si flammis absumeretur, si feris subrigeretur*”.

⁴⁹ Por. c. 10, X, II, 1: Consultationi tuae taliter respondemus, quod, si clericus in quocunque ordine constitutus in furto, vel homicidio, vel periurio, seu alio mortali crimine fuerit deprehensus legitime atque convictus, ab ecclesiastico iudice deponendus est, qui si depositus incorrigibilis fuerit, excommunicari debet, deinde contumacia crescente anathematis mucrone feriri. Postmodum vero, si in profundum malorum veniens contempserit, quum ecclesia non habeat ultra quid faciat, ne possit esse ultra perditio plurimorum, per saecularem comprimendus est potestatem ita, quod ei deputetur exilium, vel alia legitima poena inferatur”.

Ekskomunika, zdaniem tegoż papieża, jest najsurowszą sankcją karną i poza jej wymiarem Kościół więcej działać nic nie może. Stąd w razie dalszego popełniania wymienionych przestępstw przez ekskomunikowanego duchownego Kościół winien wydać go w ręce władzy świeckiej, ażeby ta skazała go na wygnanie lub zastosowała do niego inny prawny środek karny. Postanowienie powyższe uzasadnia papież potrzebą usunięcia zgorszenia, jakie sieje niepoprawny duchowny, karany już najwyższą sankcją kościelną.

Podobnie o tej karze wyraża się i ustawodawstwo partykularne w wieku XVI i XVII. Wystarczy tu przytoczyć synod w Tuluzie, odbyty w roku 1590⁵⁰, który ekskomunikę zalicza do najcięższych kar kościelnych, a synod w Narbon w roku 1690 określa ją mianem największego zła — „malum malorum” — jakie może spotkać przestępcę⁵¹.

2. Częściowe ekskomuniki

W czwartym wieku pojawia się w Kościele podział ekskomuniki na różne rodzaje zależnie od dóbr, jakich zabrania się korzystać sprawcy, lub też od całkowitego lub częściowego pozbawienia tychże. Wprowadzenie podziału ekskomuniki przypisuje się papieżowi Sylwestrowi (314—335), który w 324 roku określa rodzaje i terminy wymiaru poszczególnych ekskomunik. W myśl dekretu wydanego przez papieża Sylwestra sprawca winien być najpierw po ojcowsku upomniany. Po upływie siedmiu dni, w czasie których przestępca nie zabrania się korzystania ze wszelkich dóbr duchownych, następuje obostrzenie sankcji karnej. Jest nim zakaz wejścia do kościoła w ciągu następnych siedmiu dni i zakaz brania udziału w obrzędach bożych. Przez dalsze dwa dni nie wolno skazanemu przyjmować Komunii św. Po upływie następnych dwu

⁵⁰ Por. *Conc. Tolosanum*, p. IV, c. 1, cyt. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 373.

⁵¹ Por. *Conc. Narbonensae*, c. 44, cyt. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 373. Por. także O p i e l i ń s k i J., *O cenzurach kościelnych*, 258, n. 172.

dni następuje deportacja, a po dodaniu jeszcze jednego dnia wymiar anathemy, którą określa papież mianem miecza⁵².

Na podstawie wyżej wymienionego dekretu, jak i zarządzenia wydanego przez papieża Mikołaja I (Wielki, 858—867), a zamieszczonego także w Dekrecie Gracjana⁵³, oraz przewidującego sankcje karne dla przestępców czynnie znieważających duchownych i morderców tychże, możemy ustalić najważniejsze podziały ekskomuniki. Są nimi: zakaz wejścia do Kościoła⁵⁴, zakaz brania udziału w obrzędach bożych, zakaz przyjmowania Eucharystii⁵⁵. Z innych źródeł, znajdujących się w pierwszej części Dekretu Gracjana, wymienić należy: zawieszenie duchownego w urzędzie⁵⁶, depozycja duchownego,

⁵² Por. c. 2, C. V, q. 2: „Praesenti decreto censemus ut in primis paternaliter vocentur et per septem dies expectentur nullius, ecclesiasticae rei interdicta, licentia. Huius vero expectationi addantur septem dies interdicta Ecclesiam intrandi licentia et omnia divina officia audiendi. Post vero addantur duo dies quibus in a pace et communione sanctae Ecclesiae sint suspensi. Deinde vero iterum aliis duobus diebus sub eadem expectatione deportentur. Quibus uno die superaddito, omni expectatione veluti iam desperata, reus mox anathematis gladio feriatur”.

⁵³ Por. G r e g o r i u s M., lib. IV, ep. 5 w D. 50, 10: „Quod si ita factum fraternitas vestra repererit, eum sacri corporis et sanguinis dominici participatione privatum in poenitentiam redigat, ita ut usque ad diem obitus sui in eadem excommunicatione permaneat et viaticum tantummodo exitus sui tempore percipiat”. Por. G r e g o r i u s M., lib. XI, ep. 50 w C. 2, q. 1, c. 7: „sex mensibus dominici corporis et sanguinis communione privati”. Mikołaj I w C. 17, q. 4, c. 23: „De presbiterorum flagellatoribus, et occisoribus, scilicet qui seculari brachio minime cohercentur, iuxta praeceptum Domini placet, fraterno amore conueniatur secundo ac tertio. Qui si te non audierint conueniente ecclesia eos sacra communione privare atque (si in sua obstinatione permanentes sacerdotalia monita forte contempserint) ab ecclesiae conpage sub anathematis interdictione resecare licentiam tribuimus”; c. 42, C. 11, q. 3: „et a communione efficiatur extraneus”

⁵⁴ Por. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 373, n. 324.

⁵⁵ Por. S e r i s k i P., *Ponae in iure bysantino ecclesiastico*, 86, 87.

⁵⁶ Por. D. 18, 15: „Et si qui manifeste Episcopi vel presbyteri vel diaconi inventi fuerint in offensa secundum rationem excommunicentur quamdiu communi consensu de his placuerit dare sententiam”.

pozostawiając mu możność przyjmowania Komunii św., jako osoba świecka⁵⁷. Tego rodzaju sankcję karną ustanowiono na synodzie w Neocezarei w roku 314. Spotykamy się z nią w postanowieniach synodu w Agde (Agatensae) w roku 506, w myśl którego, jeśli biskup, kapłan lub diakon popełni przestępstwo, określane mianem „*capitale*”, lub dopuści się fałszerstwa pism, albo złoży fałszywe zeznanie ma być pozbawiony urzędu i umieszczony w klasztorze, gdzie do końca swego życia może przyjmować Komunię św. w sposób laicki.

Innym rodzajem ekskomuniki było wykluczenie biskupa ze współuczestnictwa z pozostałymi biskupami, nie pozbawiając jednak łączności tegoż z własnymi wiernymi⁵⁸. Tego rodzaju sankcję karną ustanowił synod kartagiński V w roku 398 za wyświęcenie obcego zakonnika lub uczynienie go przełożonym nad klasztorem w swojej diecezji. O sankcji owej wspomina także papież Mikołaj I (858—867)⁵⁹, w związku

⁵⁷ Por. *Conc. Neocaesariense* a. 314, c. 1 = D. 28, 9: „extra ecclesiam abici et ad poenitentiam inter laicos redigi oportet”; *Conc. Agathense* a. 506, c. 50 = D. 50, 7: „ab officii honore depositus in monasterium retrudatur, et ibi quamdiu vixerit laicam tantummodo communinem accipiat”. Gregorius M., lib. IV, eq. 5: „si fraternitas tua talem poenitentiam agere cognoverit ut ei iuste ad recipiendam inter laicos communionem et ante exitum debeat misereri, hoc in tuae fraternitatis ponimus potestate”

⁵⁸ Por. Opieliński J., *O cenzurach kościelnych*, 197, n. 137: „Sobór Trydencki ją ma na myśli kiedy mówi o synodzie prowincjonalnym: „Quodsi in his tam Metropolitanis quam Episcopi et alii supra dicti negligentes fuerint, poenas sacris canonibus sancitas incurrant” (Ses. XXIV, c. 2 de ref.). Również Sobór Watykański ma tę karę na myśli, wszystkich obecnych upominając: „Universis Concilii Patribus aliisque, qui eidem interesse debent, praecipimus sub poenis per sacros canones indictis, ut ne quis eorum, antequam sacrosanctum hoc generale et oecumenicum Concilium Vaticanum rite absolutum et a Nobis dimissum sit, discedat”.

⁵⁹ Mikołaj I w D. 34, 1: „Quod si (Episcopus) parere contempserit et vobis admonentibus oboedire distulerit, a vestro collegio excommunicatus abscedat. Quod si in hoc contumax apparuerit, a ministerio cessare debet”. *Conc. Cartg. V* a. 398 w D. 58, 2: „Episcopus qui hoc fecerit a ceterorum communionem seiunctus, suae tantum plebis communionem contentus sit”.

z rozpatrywaniem zażalenia przeciwko biskupowi oddającemu się polowaniu i zaniedbującemu spełnienia swoich obowiązków.

Kara ta spadała tylko na biskupów i ujęta była najczęściej w słowach: „*ecclesiae suae communione debent esse contenti*” (synod w Kartaginie w roku 401), albo „*alienatum se a fratrum communione cognoscat*” (synod w Arles w roku 452), albo „*usque ad futurum concilium cunctorum episcoporum charitatis communione privetur*” (synod w Tarragonie w 516 roku), albo, jak się wyraża papież Mikołaj I: „*a vestro collegio excommunicatus abscedat*”, lub też w formie ustalonej na piątym synodzie kartagińskim w roku 398: „*Episcopus qui fecerit a ceterorum communione seiunctus, suae tantum plebis communione contentus sit*” Sankcję tę karną ściągał na siebie biskup, jeżeli bez słusznego powodu nie przybył na synod prowincjonalny lub przed zakończeniem go opuścił, jeżeli święcił obcego zakonnika lub przełożonym uczynił go nad klasztorem w swojej diecezji, co wyżej było zaznaczone, albo jeżeli mimo otrzymanego napomnienia od sąsiednich biskupów niedbałym okazał się w tępieniu herezji. Kara ta w ścisłym znaczeniu nie była ekskomuniką, bo przerywała tylko osobiste przyjazne obcowanie z drugimi biskupami, nie wykluczała zaś ze współuczestnictwa z wiernymi, ani nie pozbawiała dóbr kościelnych.

Zauważyć jednak należy, że wprowadzenie częściowych ekskomunik nie wykluczyło ogólnej ekskomuniki, polegającej na całkowitym wyłączeniu ze współuczestnictwa z wiernymi w społeczności chrześcijańskiej. Pozostała ona nadal najcięższą sankcją kościelną, jak świadczą o tym liczne dokumenty, zamieszczone w Dekrecie Gracjana⁶⁰. Ekskomunikę tę

⁶⁰ Por. *Conc. Arausicanum* a. 441 w C. 11, q. 3, c. 107: „*a gremio sanctae matris Ecclesiae et consortio totius christianitatis eliminamus*” A u g u s t i n u s, *De correptione et gratia*, c. 15, w C. 24, q. 3, c. 17: „*damnatio*”; c. 33, C. 11, q. 3: „*separari a corpore Christi*”; D. 90, 12: „*ab omni communione*”; D. 32, 6: „*a communione sanctae Ecclesiae*”; D. 81, 8: „*a communione christiana*”; c. 17, C. 2, q. 1: „*satanae tradere*”; c. 30, C. 23, q. 4: „*anathema maranatha*”.

różnie określano, później zaczęto stosować do niej termin „*bannus*”⁶¹.

3. Większa i mniejsza ekskomunika

Z biegiem czasu poszczególne ekskomuniki, o których była mowa wyżej, bądź to zostały uchylone, bądź to przemienione w odrębne kary. W XII—XIII wieku następuje wyraźne odróżnienie ekskomuniki od suspensy i interdyktu. Papież Innocenty III (1198—1216) na pytanie, co należy rozumieć pod słowem *cenfura*, jeśli taki termin znajdzie się w pismach papieskich, odpowiedział: Przez *cenfurę* należy rozumieć nie tylko interdykt i suspensę, lecz także i ekskomunikę⁶². W wyjaśnieniu papieskim mamy wyraźne rozróżnienie wymienionych kar.

Pomimo zmian, jakie zaszły w tej dziedzinie, w użyciu są nadal tego rodzaju ekskomuniki, jak: zakaz przyjmowania sakramentów św., niezdolność do uzyskania beneficjów lub godności kościelnych. Kary te zaczęto określać mianem ekskomuniki mniejszej, w odróżnieniu od ekskomuniki większej, czyli totalnej, to jest całkowitego wykluczenia ze współuczestnictwa z wiernymi w Kościele katolickim⁶³.

⁶¹ Por. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 373, 374, n. 324.

⁶² Por. c. 20, X, V, 40: „*quaerenti quid per censuram ecclesiasticam debeat intelligi, cum huiusmodi clausulam in nostris litteris apponimus, respondemus, quod per eam non solum interdicti sed suspensionis et excommunicationis sententiae valeat intelligi*”

⁶³ Por. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 374, 375, n. 324; W e r n z F., *Jus decretalium*, VI, 190, n. 181; H i n s c h i u s P., IV, 751; V, 16; H o l l w e c k J., § 45, dop. 1; S u a r e z F., *De censuris*, disp. VIII, sect. 2; K o b e r F., *Der Kirchenbann*, 49 sq.; H i l a r o u s a S e x t e n, *De censuris ecclest.*, 50, 51; B a l l e r i n i - P a l m i e r i, *Opus thel. moral.*, VII, n. 349; L e g a M., III, n. 134; L e g a M., *De delictis et poenis*, 214, 215, n. 155; D e M e e s t e r A., III, 191, n. 1755; C h e l o d i J., *Jus poenale*, 42, 43, n. 38; M. C. A C o r o n a t a, IV, 202, 203, n. 1768; C a p p e l l o F., *De censuris*, 134, n. 142; B e r u t t i Ch., VI, 166, 167, n. 61; S o l e I., *De delictis et poenis*, 146, n. 206; R e i f f e n s t u e l A., lib. V, tit. 39, n. 51—53; S c h m a l z g r u e b e r F., lib. V, tit. 39, n. 214.

Podział na ekskomunikę większą i mniejszą wyraźnie przewidywało prawo Dekretaków. Dowodem tego jest wyjaśnienie udzielone przez papieża Grzegorza IX (1227—1241), a zawarte w c. 59, X, V, 39, w którym czytamy, że pod słowem „*illum excommunico*” należy rozumieć nie tylko *ekskomunikę mniejszą*, która nie zezwala na przyjęcie sakramentów świętych, lecz także *ekskomunikę większą*, polegającą na wyłączeniu ze współuczestnictwa z wiernymi⁶⁴.

Ekskomunika mniejsza była wyłącznie karą „*latae sententiae*” Zaciągali ją „*ipso facto*” ci wszyscy, którzy utrzymywali łączność z obłożonym ekskomuniką większą, aczkolwiek nie współdziałali z nim w przestępstwie, za które wymierzono mu ekskomunikę większą⁶⁵.

⁶⁴ Por. c. 59, X, V, 39: „Si quem sub forma verborum „*illum excommunico*” vel simili, a iudice suo excommunicari contigat, dicendum est, eum non tantum minori, quae a perceptione sacramentorum, sed etiam maiori excommunicatione, quae a communione fidelium separat, esse ligatum”; c. 10, X, V, 27: „Si celebrat minori excommunicatione ligatus, licet graviter peccet, nullius tamen irregularitatis incurrit, nec eligere prohibetur, vel ea, quae rationi iurisdictionis sibi competunt, exercere. Si tamen scienter talis electus fuerit, eius electio est irritanda pro eo, quod ad susceptionem eorum eligitur, a quorum perceptione a sanctis Patribus est privatus. Peccat autem conferendo ecclesiastica sacramenta; sed ab eo collata virtutis non carent effectu, quum non videatur a collatione, sed participatione sacramentorum, quae in sola consistit perceptione, remotus; dummodo non in contemptum ecclesiasticae disciplinae, videlicet contra prohibitionem superioris, communioni excommunicatorum pertinaciter se ingesserit, in quo casu est anathemate feriendus”.

⁶⁵ Por. c. 2, X, II, 25, 2: „A nobis ex parte tua fuit quaesitum, utrum is, qui excommunicato in locutione vel oratione scienter communicat, excommunicatum ipsum a sua possit accusatione repellere, quum ille communionem huiusmodi replicet contra eum. Nos igitur inquisitioni tuae taliter respondemus, quod ipse ab accusatione illius poterit removeri, quum primus a communione fidelium sit exclusus, secundus vero tantum a sacramentorum participatione sit remotus” C. 29, X, V, 39; Sext. V, 11, 3: „Statuimus, ut nullus iudicum participans cum excommunicatis ab eo in locutione et aliis, quibus ligatur participans excommunicatione minori, ante monitionem canonicam excommunicare maiori excommunicatione praesumat, salvo constitutionibus contra illos legitime promulgatis, qui in crimine praesumunt

Podział ekskomuniki na większą i mniejszą utrzymał się w ustawodawstwie kościelnym aż do roku 1869, to jest do wydania konstytucji „*Apostolicae Sedis*” przez papieża Piusa IX (1846—1878).

W myśl wymienionej Konstytucji obowiązującymi w kościele były tylko te cenzury „*latae sententiae*”, to jest ekskomuniki, interdykty i suspensy, które w wyraźny sposób wymienia wzmiankowana Konstytucja⁶⁶. Pośród spisu ekskomunik

participare damnato. Quodsi ex locutione et aliis, quibus participans labitur in minorem, excommunicatus fortius indurescat: poterit iudex post monitionem canonicam huiusmodi participantes consimili damnare censura. Aliter autem in participantes excommunicatio prolata non teneat, et proferentes poenam legitimam poterunt formidare”. O p i e l i i n s k i J., *O cenzurach kościelnych*, 195, n. 136: „Ekskomunika mniejsza, która spadała za obcowanie z tymi, na których ciążyła ekskomunika większa, pozbawiała tylko prawa do przyjmowania Sakramentów św. i głosu biernego przy wyborach na beneficja i godności kościelne, nie pozbawiała zaś głosu czynnego przy wyborach, ani prawa do wykonywania aktów jurysdykcyjnych. Każdy spowiednik przez Biskupa aprobowany mógł z niej rozgrzeszyć. Do popadnięcia w nią nie był konieczny grzech śmiertelny, lecz wystarczył grzech mały dobrowolnie popełniony, np. pozdrowienie ekskomunikowanego albo gawędzenie z nim; a to dlatego, że ekskomunika mniejsza odbierała prawo używania niektórych tylko dóbr kościelnych i bardzo łatwo mogła być zdjęta. Lubo grzech mały na spowiedzi odpuszczony być może, to jednakowoż nie mógł być odpuszczony grzech mały taki, na którym ekskomunika mniejsza ciążyła, bo cenzura ta zabraniała przyjmowania Sakramentów św. i dlatego przed absolicją z grzechu zdjętą być musiała”.

⁶⁶ Por. G a s p a r r i P., C.J.C., *Fontes*, III, 25, n. 552: „. . . Apostolicae Nostrae potestatis plenitudine hac perpetuo valitura Constitutione decernimus, ut ex quibuscumque censuris sive excommunicationis, sive suspensionis, sive interdicti, quae per modum latae sententiae, ipsoque facto incurrendae hactenus impositae sunt, nonnisi illae, quas in hac ipsa Constitutione inserimus, eoque modo, quo inserimus, robur exinde habeant; simul declarantes, easdem non modo ex veterum canonum auctoritate, quatenus cum hac Nostra Constitutione conveniunt, verum etiam ex hac ipsa Constitutione Nostra, non secus ac si primum editae ab ea fuerint, vim suam prorsus accipere debere”. Por. także R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 375, n. 324; W e r n z F., *Jus decretalium*, VI, 190, dop. 213; W e r n z - V i d a l, *Jus canonicum*, VII, 296, dop. 24.

„*latae sententiae*” zawartych w konstytucji „*Apostolicae Sedis*” nie znajdujemy mniejszej ekskomuniki. Stąd wniosek, że ekskomunika ta zniesiona została mocą wzmiankowanej ustawy. Zniesienie mniejszej ekskomuniki konst. „*Apostolicae Sedis*” potwierdzone zostało deklaracją św. *Officium* z dnia 5 grudnia 1883 roku. Na pytanie, czy można śmiało uczyć w Seminarium, że mniejsza ekskomunika zniesiona została konst. *Apostolicae Sedis*, jak mniemają prawie wszyscy komentatorowie wzmiankowanej konstytucji, św. Kongregacja św. *Officium* udzieliła odpowiedzi pozytywnej⁶⁷

Zniesienie mniejszej ekskomuniki konst. „*Apostolicae Sedis*” przywraca pierwotny stan ekskomuniki, który polega na całkowitym wykluczeniu skazanego ze współuczestnictwa z wiernymi w Kościele oraz podkreśla, że kara ta jest niepodzielna⁶⁸.

B. Kodeks prawa kanonicznego

Kodeks prawa kanonicznego nawiązuje do konst. „*Apostolicae Sedis*” i przyjmuje jeden rodzaj ekskomuniki, polegający na całkowitym wyłączeniu ze współuczestnictwa z wiernymi, które pociąga za sobą prawem określone skutki. Zaznacza także prawodawca w kanonie 2257 § 1, że ekskomunika jest karą niepodzielną. Kanon 2257 § 1 brzmi: „*Excommunicatio est censura qua quis excluditur a communione fidelium cum effectibus qui in canonibus, qui sequuntur, enumerantur, quique separari nequeunt*”

Cechą charakterystyczną ekskomuniki jest jej niepodzielność. Konsekwencją tego jest, że nie może być ona wymierzona częściowo, to jest odnośnie niektórych skutków i tym się różni od interdyktu i suspensy. Ekskomunika wyklucza ze współuczestnictwa z wiernymi, a w konsekwencji pozbawia

⁶⁷ Por. G a s p a r r i P., C.J.C., *Fontes*, IV, 415, n. 1084: „Fere omnes Constitutions Apostolicae Sedis commentatores docent excommunicationem minorem vi huius Constitutionis abolitam esse; quaerit Ep.: utrum haec sententia tuto doceri possit in Seminario. R. Affirmative”. O p i e l i ń s k i J., *O cenzurach kościelnych*, 195, n. 136.

⁶⁸ Por. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 375, n. 324.

wszystkich dóbr, będących przedmiotem tego współuczestnictwa. Interdykt i suspensa nie wyklucza natomiast ze współuczestnictwa z wiernymi, tylko zabrania korzystania z pewnych praw, przysługujących członkom Kościoła odnośnie uczestnictwa lub administracji rzeczy świętych⁶⁹.

Istnienie tylko jednego rodzaju ekskomuniki, a tym samym zniesienie ekskomuniki mniejszej wyraźnie potwierdza prawodawca w kanonie 6, 5-o, w myśl którego obecnie obowiązują tylko te sankcje karne, które w wyraźny sposób przewiduje Kodeks prawa kanonicznego⁷⁰. W kanonie 2257 § 1 ustanawia prawodawca tylko jeden rodzaj ekskomuniki, nie przewiduje żadnego podziału tejże kary.

§ 2. Podmiot ekskomuniki

A. D a w n e p r a w o

Podmiotem kary ekskomuniki od zarządzenia wydanego przez papieża Innocentego IV (1243—1254)¹, na pierwszym soborze Lionńskim (1245) była osoba fizyczna, żyjąca², dojrzała płciowo (*adultus*), posiadająca w pełni rozwoju władze umysłowe (*rationis compos*), ochrzczona i podległa władzy jurysdykcyjnej przełożonego, wymierzającego tę karę³. Wymienione warunki były wymogiem bądź to prawa bożego pozytywnego lub naturalnego (chrzest, używanie rozumu), bądź to prawa kościelnego, regulującego jurysdykcję w Kościele.

⁶⁹ Por. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 375, n. 324.

⁷⁰ Por. Kan. 6, 5-o: „Quod ad poenas attinet, quarum in Codice nulla fit mentio, spirituales sint vel temporales, medicinales vel ut vocant, vindicativae, latae vel ferendae sententiae, eae taquam abrogatae habeantur”. Por. M i c h i e l s G., *Normae generales*, ed. 2, I, 124—131.

¹ Por. c. 5, V, 11 in VI-o: „ In universitatem vel collegium proferri excommunicationis sententiam penitus prohibemus sed in illos duntaxat de collegio vel universitate, quos culpabiles esse constituerit, promulgetur”.

² Co się tyczy ekskomunik osób zmarłych, por. K o b e r F., *Der Kirchenbann*, 90 śq.;

³ Por. W e r n z F., *Jus decretalium*, VI, 193, n. 185.

Z zakazu karania ekskomuniką osób prawnych wnosić należy, że przed wzmiankowanym zarządzeniem papieża Innocentego IV ścigane były tą karą nie tylko osoby fizyczne, lecz także i prawne. Papież tego rodzaju postępowanie uważa za nadużycie i w ustawie wydanej przez siebie wyraźnie zaznacza, że podmiotem tej kary mogą być wyłącznie osoby fizyczne, które w sposób zawiniony popełniły przestępstwo, nie mogą być natomiast osoby prawne.

Co się tyczy osób fizycznych, to godnym zauważenia jest fakt, że Kościół zwykł wymierzać tę karę przestępcom nie powodując się tu żadnymi względami. Stosował ją do wszystkich osób fizycznych należących do Kościoła, a popełniających ciężkie przestępstwa. Od tej zasady nie przewidywano żadnego wyjątku. Wszyscy poza papieżem, nie wyłączając biskupów i innych dostojników kościelnych podlegali tej sankcji karnej. Prawo kanoniczne przedkodeksowe nie zawierało żadnych przepisów, mocą których wyjęci byłiby z pod kary ekskomunikacji biskupi lub inni prałaci⁴.

Podobnie rzecz się przedstawia odnośnie osób świeckich. Kościół wymierzał tę karę od najdawniejszych czasów nie tylko prostaczkom, ale i możnym tego świata, jak książęta i królowie⁵. Zmiany jakie z biegiem czasu wprowadzono dotyczyły tylko kwestii proceduralnej. Pierwotnie ekskomunikę na książąt i królów mógł rzucić każdy biskup⁶. Z biegiem jednak

⁴ Por. c. 4, V, 11 in VI-o: „Quia periculosum est episcopis et eorum superioribus propter executionem pontificalis officii, quod frequenter incumbit, ut in aliquo casu interdicti vel suspensionis incurrant sententiam ipso facto, nos deliberatione provida duximus statuendum, ut episcopi et alii superiores praelati nullius constitutionis occasione, sententiae sive mandati, praedictam incurrant sententiam ullatenus ipso iure, nisi in ipsis de episcopis expressa mentio habeatur”. K o b e r F., *Der Kirchenbann*, 100 sq., 118 sq.; H i n s c h i u s P., V, 75 sq., 277, 300, 327 sq.; S u a r e z F., *De censuris*, disp. XVIII, sect. 2, n. 4 sq.

⁵ Por. K o b e r F., *Der Kirchenbann*, 108 sq.

⁶ Por. c. 11, C. 11, q. 3: „Item Clemens (epist. III omnibus Coepiscopis) Si autem uobis episcopis non obedierint omnes presbyteri, et reliqui clerici, omnesque principes tam maioris ordinis quam inferioris,

czasu uprawnienie to zostało zastrzeżone wyłącznie papieżowi z jednoczesnym pozbawieniem tego prawa biskupów. Dyscyplina ta została wprowadzona mocą przywilejów papieskich, jakie wydała Stolica Apostolska, niektórym królom i książętom, jak i ich rodzinom. Na podstawie tych przywilejów zarówno władcy świeccy, jak i ich rodziny mogli być karani ekskomuniką tylko przez Stolicę Apostolską⁷ Dotyczyło to także i innych osób posiadających specjalne przywileje⁸ w materii prawa karnego.

B. K o d e k s p r a w a k a n o n i c z n e g o

Kodeks prawa kanonicznego nawiązuje do dawnego prawa i w kanonie 2255 § 2 postanawia: „*Excommunicatio afficere potest tantum personas phisicas, et ideo, si quando feratur in corpus morale, intelligitur singulos afficere qui in delictum concurrerint; excommunicatio et interdictum, etiam laicos;* .” Ekskomunika może być rzucona tylko na osoby fizyczne; dlatego też jeżeli zostanie nałożona na osobę moralną, np. na kapitułę, należy rozumieć to w ten sposób, że nie dotyka osoby moralnej jako takiej, lecz poszczególne osoby fizyczne, które uczestniczyły w przestępstwie, jako współsprawcy, pomocnicy i podżegacze, w myśl zasad zawartych w kanonie 2209 §§ 1—3.

W myśl kanonu 2255 § 2 do istoty ekskomuniki należy, iż nią karane być mogą jedynie osoby fizyczne, bez względu na

atque reliqui populi, non solum infames, sed etiam extorres a regno Dei et a consortio fidelium, et a liminibus sanctae Dei ecclesiae alieni erunt”. H i n s c h i u s P., V, 301 sq.; W e r n z F., VI, 194, dop. 234.

⁷ Por. W e r n z F., VI, 194, n. 185; K o b e r F., *Der Kirchenbann*, 123.

⁸ Por. c. 1, V, 12, in Sexto; c. 1, V, 7 in VI-o: „... § 1. In eos autem, quibus, ne interdicti, suspendi vel excommunicari a quoquam valeant, a sede apostolica est indultum, sicut sunt religiosi quam plures, in quorum privilegiis continentur, ne quisquam episcopus vel archiepiscopus monasteriorum suorum monachos pro ulla causa ullove loco interdicere, suspendere vel excommunicare praesumat...”. H i n s c h i u s P., V, 328 sq.; K o b e r F., *Der Kirchenbann*, 123.

to czy będą duchowni, czy świeccy⁹. Zaznacza to wyraźnie prawodawca w tymże kanonie, że ekskomunika może spaść na osoby świeckie (*laicos*) i duchowne. Wszyscy, którzy przez chrzest włączeni zostali do społeczności chrześcijańskiej, mogą być wykluczeni ze współuczestnictwa z wiernymi w tej społeczności. Nie mogą być karane ekskomuniką osoby moralne, jako takie, chociażby one popełniły przestępstwo¹⁰. Dotyczy to wypadku, gdy stwierdzonym zostanie że przestępstwo popełnione zostało przez członków należących do pewnej społeczności, czy kolegium, lecz sprawca jest nieznanym i nie wiadomo, który z członków tej osoby moralnej popełnił przestępstwo, jak też faktu, gdy pewnym jest, że przestępstwo popełnione zostało przez osobę moralną, jako taką, to jest aktem kolegialnym. W obu wypadkach może się zdarzyć, że nie wszyscy członkowie osoby prawnej są winni i odpowiedzialni za przestępstwo. W wypadku nawet, gdy przestępstwo zostało popełnione przez osobę prawną, jako taką, aktem kolegialnym, mogą być członkowie, którzy nie brali udziału w przestępstwie, a więc są niewinni. W myśl kanonu 101 § 1, n. 1 akty kolegialne przechodzą większością głosów. Niewinni są wszyscy, którzy dali głosy przeciwne. Ponadto wielu jest członków, którzy, zgodnie z obowiązującymi statutami, nie posiadają czynnego i biernego głosu, a więc są także nie odpowiedzialni za powzięte uchwały.

Z tej racji, ażeby najcięższa kara w Kościele nie dotknęła

⁹ Por. R o b e r t i F., *De delictis et poenis*, I, pars II, 383, n. 325; J o m b a r t E., *Excommunication*, w *Dictionnaire de droit canonique*, V, col. 617; C a p p e l l o F., *De censuris*, 129, n. 139; M. C. A. C o r o n a t a, *Institutiones iuris canonici*, IV, 199, n. 1765; H y l a n d F., *Excommunication, its nature, historical development and effects*, Washington 1928, 3 sq.; A u g u s t i n e, VIII, 166; S o l e I., *De delictis et poenis*, 141, n. 201; D e M e e s t e r A., III, 189, n. 1752; V e r m e e r s c h - C r e u s e n, *Epitome iuris canonici*, III, 275, n. 456; W e r n z - V i d a l, *Jus canonicum*, VII, 301, n. 274; T o r q u e b i a u, N a z, C l e r q, J o m b a r t, *Traité de droit canonique*, IV, 650, n. 1028; P e l l é P., *Le droit pénal de l'Eglise*, 126, n. 81.

¹⁰ Por. B e r u t t i Ch., *Institutiones iuris canonici*, VI, 163, 164, n. 59.

niewinnych, prawodawca w kanonie 2255 § 2 wyraźnie zaznacza, że ekskomuniką nie może być karana osoba prawna. W wypadku, gdyby wymierzona została ta kara na osobę prawną, rozumieć to należy w ten sposób, że dotyczy ona tylko osób fizycznych, winnych popełnionego przestępstwa, nie objęte są natomiast nią osoby niewinne. Kara w tym wypadku ma charakter indywidualny i z tej racji absolucja od ekskomuniki winna być udzielona każdemu sprawcy oddzielnie, o ile odstąpił od uporczywości (kontumacji) i zadość uczynił za wyrządzoną szkodę bezpośrednią i pośrednią.

Co się tyczy strony formalnej, to jest procedury, prawodawca nawiązuje tu do dawnego prawa i w kanonie 1557 § 1 postanawia: „Sądowi samego papieża podlegają:

- a. ci wszyscy, którzy dzierżą najwyższą władzę państwową (królowie, prezydenci), ich żony i dzieci oraz ci, co według konstytucji danego państwa mają prawo bezpośredniego następstwa;
- b. kardynałowie;
- c. Legaci Stolicy Apostolskiej;
- d. biskupi rezydencjalni i tytularni w sprawach karnych¹¹.

Papież z tytułu prymatu (kan. 218), jako najwyższy, bezpośredni i zwyczajny sędzia nad wszystkimi wiernymi i pasterzami, może każdą osobę i sprawę powołać przed swój sąd. Takie powołanie określa się mianem — „*affectio papae*” Zgodnie z kanonem 1557 § 3 sam papież wyznacza sędziego¹².

Każdy wierny wszystkie swoje sprawy, a więc nie tylko cywilne, ale także i karne i to w każdym stadium procesu

¹¹ Sobór Trydencki, ses. XIII, c. 8 de ref., zastrzegł papieżowi cięższe kryminalne sprawy biskupów. Kan. 1557 § 1: „*Ipsius Romani Pontificis dumtaxat ius est iudicandi: 1-o Eos qui supremum tenent populorum principatum horumque filios ac filias eosve quibus ius est proxime succedendi in principatum; 2-o Patres Cardinales; 3-o Legatos Sedis Apostolicae, et in criminalibus Episcopos, etiam titulares*”.

¹² Kan. 1557 § 3: „*Alias causas quas Romanus Pontifex ad suum advocaverit iudicium, videt iudex quem ipsemet Romanus Pontifex designaverit*”.

i w jakiegokolwiek instancji, może przedłożyć Stolicy Apostolskiej¹³.

Rekurs czyli odwołanie się do papieża nie zawiesza jurysdykcji niższego sędziego w sprawie, którą zaczął już rozpoznawać; może ją dalej prowadzić, chyba że się dowie, iż Stolica św. powołała ją przed swój sąd. Najczęściej rozstrzygnięcie tych spraw zlecane jest św. Rocie Rzymskiej¹⁴.

W razie apelacji od zapadłego wyroku niższego sądu do Stolicy Apostolskiej obowiązują ogólne przepisy o apelacji zawarte w kanonie 1889.

Dalszy ciąg w kwartalniku „Prawo Kanoniczne”, 1958 r. nr 1.

¹³ W omawianych sprawach por. R o b e r t i F., *De processibus*, Romae 1926, I, 109—111, n. 57; R o b e r t i F., *De processibus*, Romae 1941, ed. 2, 183—184, n. 63; W e r n z - V i d a l, *Jus canonicum*, ed. 2, Romae 1949, VI, *De processibus*, 55, 56, n. 49.

¹⁴ Kwestię tę reguluje kanon 1569 § 1: „*Ob primatum Romani Pontificis integrum est cuilibet fidei in toto orbe catholico causam suam sive contentiosam sive criminalem, in quovis iudicii gradu et in quovis litis statu, cognoscendam ad Sanctam Sedem deferre vel apud eundem introducere*”.

§ 2: „*Recursus tamen ad Sedem Apostolicam interpositus non suspendit, excluso casu appellationis, exercitium iurisdictionis in iudice qui causam iam cognoscere coepit; quique idcirco poterit iudicium proseguere usque ad definitivam sententiam, nisi constiterit Sedem Apostolicam causam ad se advocasse*”.

Co się tyczy Roty Rzymskiej, por. N a c h t m a n W., *Trybunał Roty Rzymskiej*, Historia, organizacja, postępowanie, Lublin 1957.